

L'EXPLOTACIÓ DELS MOLINS GIRONINS DURANT LA DOMINACIÓ NAPOLEÒNICA

La difícil situació en què es trobava l'Ajuntament de Girona durant els anys de dominació francesa (desembre 1809-març 1814), el trasbalsament produït pels setges i les noves mesures emprades pels invasors, obligaren als components de la Municipalitat a treure el màxim rendiment dels béns que integraven els propis i arbitris del comú de la ciutat. Donat que molts de tipus d'arbitris com la venda de l'aiguardent, els pous de neu, «colmenas», el lloguer de les tavernes, cases i terres (les unes destruïdes i les altres incultes), produïen uns guanys molt minsos, la Municipalitat es veié obligada a treure el màxim profit de l'única font d'ingressos que els restava: els molins fariners i paperers, ço és, el lloguer per un determinat temps dels molins de la ciutat al millor postor.

Segons Madurell i Marimon, la primera notícia d'arxiu relacionada amb els molins fariners i drapers gironins data del desembre del 1601; encara que la primera nota oficial és del 1766, quan els jurats de Girona, contestant unes preguntes de l'Intendent de Catalunya, declaraven que «a la ciutat i llurs ravals hi havia tres molins fariners, un de paper, un batà que servia per a fabricar pells de camussa, un martinet per allargar ferro, una fàbrica de claus de clavar, (i) un tornall per esmolar»¹. Quant a fàbriques, la primera que sembla que va funcionar com a tal a Girona fou la de Miquel Badia, cap el 1775, anomenada «Ciudad de Gerona», la qual produïa unes 1.000 resmes de paper anuals.²

Així mateix un viatger de finals del XVIIIè, Zamora, diu que a Girona, a més de la mena de fàbrica que funcionava a l'Hospici³

¹ JOSEP M. MADURELL I MARIMON, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, «Fundació Salvador Vives Casajóana», Barcelona, 1972, volum. I, pàg. 584.

² *Ibidem*, pàg. 585.

³ Citada posteriorment per Laborde: *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus islas y posesiones en el Mediterráneo*, traducció lliure de Mariano Cabrerizo y Bascuas. Imp. de Ildefonso Monpié, València, 1816, pàg. 38.

(fundada el 1783), hi havia la fàbrica del francès Josef Añel, dedicada eminentment a fer filats de cotó.⁴

Segons un interessantíssim memorial de la indústria de Girona, realitzat el 1802, a la nostra ciutat, a més de la fàbrica esmentada de l'Hospici n'hi havia dues més (fundades després de finir la Guerra Gran), una de les quals es dedicava a la fabricació de mitges de cotó (amb 25 telers), i l'altra a la confecció de teixits ordinaris colonials.

Ja el 1809, la primera baixa en la producció dels molins de Girona es va iniciar en el transcurs dels mesos de l'últim setge, entre altres raons, pel fet que els francesos van tallar el proveïment d'aigua dels esmentats molins, alhora que els mossos que hi treballaven eren cridats a les muralles a defensar la ciutat. Així es desprèn de la queixa adreçada a l'Ajuntament per Tomàs Llosas, arrendatari del molí paperer, el qual demanà que se l'exonerés de pagar l'arrendament pel temps que aquell va quedar impossibilitat de funcionar, a la vegada que se li permetés de pagar el preu de lloguer de tot l'any en paper, en lloc de fer-ho en diners.⁵ La negativa de la Municipalitat a les pretensions de Llosas, ocasionà la renúncia a l'arrendament per part d'aquest el 9 de febrer.⁶

Del mateix to, foren les queixes de l'arrendatari dels molins fariners, Miquel Tarrús, al qual els francesos se li havien endut els grans que tenia magatzemats en el molí nou.⁷

El bloqueig dels napoleònides a la ciutat, ocasionat el colapse de la vida comercial, revertirà en la producció dels molins, els quals, o bé romandran sense llogar —cas dels paperers— o com passà amb els fariners, treballaran a un ritme molt lent. Per il·lustrar el que acabem d'esmentar, direm que des del 27 de juliol de 1808 al febrer del 1810, els molins de la ciutat van donar a l'Ajuntament un guany de solament 218 lliures 9 sous 6 diners, segons els

⁴ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, 1973, «Documents de Cultura», pàg. 315.

⁵ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1809*, 19 de gener, fol. 5. Memorial presentat per Tomàs Llosas, arrendatari del molí paperer.

⁶ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1809*, 9 de febrer.

⁷ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1809*, 19 de gener, fol. 5. Memorial presentat per Miquel Tarrús, arrendatari dels molins fariners.

comptes presentats per Miquel Tomàs, administrador dels molins del comú de la ciutat.⁸

En els primers mesos del 1810, els únics molins que van tornar a funcionar, foren els de farina, encara que, segons un memorial presentat pels arrendataris, amb molts de problemes.⁹ Francesc Callicó i Salvi Figueres demanaven a l'Ajuntament una rebaixa en l'arrendament dels molins fariners, donat que:

—hi havia una gran escassetesa de grans, ja que els pobles de la comarca, en trobar-se sense gent, no havien pogut recollir la collita plantada l'any 1809, així com sembrar la corresponent a aquest any, —degut a l'estat de pobresa de la comarca, la gent no anava als molins a moldre grans, la qual cosa feia que amb una sola roda que funcionés a cada molí, n'hi hagués prou per donar l'abast als veïns de la ciutat,

—pel fet que el molí anomenat «nou», en trobar-se fora murs, havia resultat molt afectat pels atacs dels francesos i calia una reparació perquè pogués entrar en funcionament.

L'Ajuntament decidí millorar un xic les condicions d'arrendament a Callicó i Figueras, i fer uns arranjaments provisionals al molí nou, ja que el de «dalt» i el de «baix» funcionaven satisfactoriament. També acordà la Municipalitat presentar la Tabbà d'arrendament del molí paperer, i així tingué lloc la pròrroga de l'arrendament a Pere Balmes (l'havia arrendat després de la renúncia de Tomàs Llosas), el qual no havia tingut ocasió de treure'n rendiment perquè els francesos havien tallat el subministre d'aigua.¹⁰ La pròrroga fou pels esmentats 9 mesos, i entrà en vigor de l'1 de gener a l'11 d'octubre del 1811.

A Girona hi havia tres molins fariners durant els anys de dominació; l'anomenat «de dalt», d'una extensió de 699 vares, el «de baix», que ocupava una extensió d'un 518 vares, i el molí «nou».

⁸ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1810*, 7 d'abril, fol. 75. Per donar una idea de l'escàs rendiment d'aquests molins —ocasionat per moltes i variades circumstàncies—, direm que el 1797, en una situació que podríem qualificar de normal, solament els 3 molins fariners i el paperer van donar a l'Ajuntament un guany de 25.648 lliures, i 361 lliures, respectivament (A.H.M.G., *Manual d'Acords 1797*, 13 de maig, fol. 52).

⁹ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1810*, 20 de gener. Memorial presentat per Francesc Callicó i Salvi Figueras, arrendataris dels molins fariners.

¹⁰ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1810*, 30 de juliol, fol. 37.

Els dos primers estaven situats al veïnat del Mercadal, dins les muralles de la ciutat, i el tercer al veïnat «de la manola», fora dels murs de la ciutat. A poca distància d'aquest últim molí s'hi trobava un tornall que servia per esmolar.

Els molins de dalt i baix entraren en funcionament tan aviat com la ciutat va firmar la capitulació, encara que no passà el mateix amb el nou, el qual no començarà a entrar en funcionament, i a mig ritme, fins a la segona meitat del 1810.

Els molins fariners produïren per a l'any 1810, 512 quarteres de forment, 385 de moltures i 50 de grans inferiors, del que resultà un benefici de 10.077 lliures 7 sous i 9 diners;¹¹ i per al 1811, 376 quarteres de forment, 626 de moltures, 196 de grans i 6 de civada, la qual cosa reportà un guany de 9.667 lliures 1 sou i 3 diners.¹²

Com es pot veure, els molins fariners van produir més per al 1811 que per al 1810: 1.204 quarteres per al primer any esmentat, contra 947 per al 1810. Que l'Ajuntament aconseguís més guanys l'any de menys producció s'explica pel fet que a finals del 1811 encara quedaven més de 400 quarteres per vendre (sobretot de moltures), bàsicament per un motiu: l'augment del preu del gra havia motivat un descens en la capacitat de compra de la gent treballadora (la més nombrosa), empitjorant la situació a mida que es va entrant a l'any 1812, any de la fam, les epidèmies i l'escassetat quasi total de grans.

L'escassa rendabilitat dels molins va ocasionar que el 1812 i el 1813 no es trobés cap persona disposada a llogar-los, més que res per les elevades pretensions econòmiques de la Municipalitat, la qual cosa va fer que, durant aquests dos anys, fossin explotats per l'Ajuntament i corregués la seva administració a càrrec de Miquel Tomàs, empleat de la Municipalitat. Els ingressos foren de 18.592 lliures el 1812¹³ i 16.670 el 1813,¹⁴ encara que aquesta xifra global no ha de significar necessàriament uns guanys superiors als anys anteriors, donat l'augment dels preus (el preu del blat passà de 7 lliures 8 sous la quartera el 1808, a 18 lliures 16 sous el 1812).

L'any 1814 els molins fariners només van rendir 10.351 lliures,

¹¹ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1811*, 16 de gener, fol. 6.

¹² A.H.M.G., *Manual d'Acords 1812-13*, 31 de desembre de 1811, fol. 4B.

¹³ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1814*, 5 d'agost, fol. 142.

¹⁴ *Ibidem*.

ja que de gener a març no van funcionar donat els problemes que comportà la ràpida fugida dels napoleònides.¹⁵

L'apuntada baixa en el rendiment dels molins, fou una de les moltes raons que originaren la dificultat per trobar-los arrendador, però potser la raó de més pes foren les condicions exigents que es demanaven a la Tabba per tal de poder optar a l'arrendament. Entre aquestes condicions (les mateixes que abans de la vinguda dels francesos, però més difícils de complir, donat l'estat econòmic dels habitants de la comarca gironina) cal destacar:¹⁶ pagament del lloguer en tres terminis improrrogables —març, juny i setembre—, a més de precisar l'aval de dues persones solvents de la ciutat, les quals es comprometien a pagar el preu del lloguer en cas que l'arrendador no complís el pacte; el costejament de tots els desperfectes possibles dels molins per part de l'arrendatari (molt freqüent per l'estat precari d'aquells); ajudar en les feines de neteja i cura de la sèquia Monar (la qual produirà molts problemes per la feblesa de la seva construcció), etc. A això hem d'afegir-hi que molt sovint l'arrendador complia encàrrecs dels francesos, els quals pagaven amb molt de retard, i a un preu que no deixava massa marge al guany.

Hi havia també un molí de paper, d'unes 307 vares d'extensió, situat prop del Mercadal, a la mateixa vora de la sèquia Monar. El molí paperer fou arrendat del 1810 al 1813 a Pere Balmes, el qual va guanyar el «remate» per la quantitat de 175 lliures a pagar cada any,¹⁷ malgrat que no va produir quasi bé cap benefici. Durant els anys 1812-1813 els ingressos de l'Ajuntament pel molí paperer, en concepte del tant per cent (un 80 aprox.) que li pertocava dels beneficis, donà la missèrrima xifra de 155 lliures 2 sous i 8 diners.¹⁸

¹⁵ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1815*, 29 de maig, fol. 101.

¹⁶ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1810*, 13 de juliol. Tabba per l'arrendament dels molins, fols. 33 a 37.

¹⁷ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1811*, 9 d'octubre. Fol. 75.

¹⁸ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1814*, 5 d'agost. Fol. 142.

ARRENDADORS DELS MOLINS GIRONINS DEL 1808 AL 1814

<i>Any</i>	<i>Molins fariners</i>	<i>Molí paperer</i>	<i>Martinet</i>	<i>Tornall</i>	<i>Noch</i>
1808	Miquel Tarrús	Tomàs Llosas	J. Soler	S. Cabañes	Ajuntament
1809	Miquel Tarrús	Tomàs Llosas	—	—	—
1810	Salvi Figueras F. Callicó	Pere Balmes	—	S. Cabañes	—
1811	Salvi Figueras F. Callicó	Pere Balmes	—	S. Cabañes	—
1812	Ajuntament	Pere Balmes	—	G. Geonés	
1813	Ajuntament	Pere Balmes	—	S. Cabañes	Ajuntament
1814	Perich i Camps	A. Domènech	Espatllat	S. Cabañes	Espatllat
1815	A. Lenti	A. Domènech	P. Julià	—	—

L'últim arrendador de molins paperers en els anys de dominació francesa fou Agustí Domènech, el qual a les darreries del 1814 es queixava amargament que la poca cura que s'havia prestat als molins, havia ocasionat el que en els moments actuals ja portés gastades més de 163 lliures per arranjar-lo sense que encara el molí quedés en condicions de funcionar. També lamentava que, en haver-se trencat la presa grossa, tots els seus esforços havien restat inútils, amb les consegüents pèrdues que li reportava tenir tots els mossos cobrant i sense treballar.¹⁹ Domènech proposà que, vistes les dificultats que se li acumulaven per portar a terme la seva feina, se li perdonés la quantitat que havia de pagar per aquest any, almenys en la vàlua de les obres que havia realitzat al molí paperer.

L'Ajuntament es manifestà contrari a les pretensions de Domènech, li pagà les 163 lliures que s'havia gastat, i decidí declarar l'arrendament nul.²⁰ Amb aquest episodi ens trobem que a finals del 1814, ja amb l'exèrcit espanyol a la ciutat, continuaven els problemes en els molins i les conduccions d'aigua, conseqüència de la pobresa, i de la manca d'atenció pecuniària de l'Ajuntament, a la petita, però vital en aquells anys, indústria dels molins.

Quant als molins «Noch», Martinet i Tornall, el rendiment es pot qualificar de molt poc satisfactori. L'únic molí que dins d'aquesta mediocritat general funcionà amb certa regularitat fou el

¹⁹ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1814*, 4 d'octubre. Fol. 183.

²⁰ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1814*, 9 d'octubre. Fol. 183 rev.

Tornall, encara que el seu rendiment va portar molt pocs beneficis a la Municipalitat (aprox. unes 80 lliures del 1810 al 1814).

Els molins Martinet i «Noch» (o batà) generalment van restar sense llogar, sigui per l'escàs rendiment que se'n podia treure, o per llurs avaries continuades.

Pel que fa a l'equipament hidràulic, hem de coincidir que era suficient, ja que a més de la sèquia Monar, hi havia una presa a Montfullà i una altra a Sant Gregori, aquesta última construïda cap el 1787. Amb l'arribada dels espanyols es va prestar molta més cura a la conservació de la sèquia Monar i les preses que prenién aigua del riu Ter, les quals en els anys anteriors havien produït molts problemes, producte de la mala conservació alludida, en inundar molt sovint les hortes properes. Cap a mitjan 1814 començaren les obres d'agençament de la sèquia i la presa de Montfullà; pel mes de juny es portava gastada la quantitat gens despreciable en aquells temps de 3.066 lliures.²¹

El nombre de molins a la comarca gironina i llur conservació durant els anys 1809-1814, no varià gaire del que hem esmentat a Girona. Tenim notícies que hi havia molins a Salt, Campdorà, Verges i Gualta, aquests tres últims eren de farina i eren regentats per Antoni Sais.²² També hi havia engegada una farga a Santa Eugènia, la qual es convertirà, cap el 1816, en una fàbrica de filats de cotó.²³

INTENT DE MILLORAR LA PRODUCTIVITAT DELS MOLINS

La baixa productivitat dels molins fariners de la ciutat, ocasionada en gran manera per l'antiguitat de les seves màquines, i la importància del seu bon funcionament —base dels ingressos de l'Ajuntament— van preocupar els nous governants napoleònics que havien vingut a Girona d'ençà de l'anexió del 1812, els quals, amb el suport de l'Ajuntament, intentaren trobar noves solucions.

El Prefecte Roujoux decidí, d'acord amb els regidors gironins, enviar a buscar a França un especialista en molins, ja que al país veí s'havia produït un gran avanç denominat «moltura econòmica». Per demostrar els avantatges d'aquesta màquina vingué a Girona, el

²¹ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1814*, 30 de juny. Fol. 149.

²² A.H.M.G., *Manual d'Acords 1815*, 12 de juny. Fol. 115.

²³ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1819*, 10 de setembre. Fol. 41.

1813, el francès Ovide. Segons Roujoux,²⁴ aquest nou sistema ja funcionava a França, amb uns resultats esplèndids. La millora consistia a canviar unes peces bàsiques a la màquina dels molins, la qual cosa feia que aquests rendissin 1/5 més del que era normal.

El 9 de maig comença a treballar en els molins l'enviat pel govern francès, el qual després de condicionar un molí fariner, passà a fer la prova següent.²⁵ Va posar a un molí ordinari per una banda, i al que ell havia incorporat la «moltura econòmica» per l'altra, 362 lliures de gra. Una vegada posats en funcionament ambdós molins i havent finit el procés de fabricació, va resultar això:

<i>Molí ordinari</i>	<i>Molí amb moltura econòmica</i>
Farina per fer	Farina per fer
pa blanc: 242 lliures 9 onces	pa blanc: 271 lliures 15 onces
Pa: 292 lliures 6 onces	Pa: 349 lliures 3 onces
Producte en diners: 34 lliures	Producte en diners: 39 lliures
11 sous 9 diners	3 sous 4 diners.

O sigui, amb la mateixa quantitat de gra, el molí que havia sofert les modificacions indicades per Ovide, treia més rendiment en farina (i per tant en pa) i en diners, que l'altre molí que funcionava des de feia molts anys a Girona. Ovide, deixant-se portar un xic per la fantasia, deia que si a un país amb 20 milions d'habitants s'hi fes incorporar arreu la «moltura econòmica», es donaria aliment a 3 milions de persones més cada any.

Deixant de banda la natural propaganda que Ovide feia del nou sistema, els resultats ens permeten d'apuntar que aquest descobriment comportava una vertadera millora en el rendiment dels molins fariners.

Malgrat la insistència de Roujoux, i davant la desesperació d'Ovide —el qual s'acomiada de tota manera amb una lletra molt cortesa—, l'Ajuntament decideix «a unanimidad de votos, que no conviene llevar a execucion dicho proyecto». Les raons adduïdes pels components de la Municipalitat eren que no hi havia prou diners en caixa per emprendre les millores aconsellades per Ovide, i per altra banda que els molins de la ciutat, malgrat les seves defi-

²⁴ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1812-13*, 2 de maig, Fol. 45.

²⁵ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1812-13*, 9 de maig, Fol. 48.

ciències, donaven perfectament l'abast a les necessitats actuals, no tan sols de la ciutat, sinó també de la Comuna.²⁶

Aquesta decisió de l'Ajuntament sorprengué en gran manera Roujoux i els gironins esclarits, però s'ha d'assenyalar que la manca de diners a les arques de la Municipalitat era perfectament comprensible donada la sagnia econòmica que va patir la ciutat del 1808 al 1814, i la multitud de pagaments que havien de ser atesos: impostos, pagaments dels empleats, obres i millores als carrers, agençament de les cases derruïdes, hospitals i casernes, terres incultes, etc.

Si comparem la situació en què es trobaven els molins de Girona el 1808, amb la de 1814, ràpidament ens adonem d'un fet evident: l'ocupació napoleònica, i sobretot els setges, colapsaren de tal manera el comerç i la indústria gironina, que la situació d'aquesta esdevé deplorable. El 1808, malgrat la Guerra Gran i les crisis de subsistències de 1803-1804, la ciutat comptava amb una fàbrica —situada a l'Hospici— i amb els molins fariners, paperers, martinet, tornall i noch en perfectes condicions, els quals rendien uns bons guanys a les arques de l'Ajuntament.

Passats els setges, i sobretot durant la fam i les epidèmies del 1812, a la ciutat només hi funcionaven raonablement i amb regularitat els tres molins fariners, bàsicament per dues raons:

—La baixa de població soferta des de primers del 1809 al 1814 —8.000 i 4.551 ànimes respectivament— significà que als inicis del 1810 a Girona hi havia gairebé la meitat de boques per alimentar, en relació a primers del 1809.

—La gran pobresa en què es trobava la comarca de Girona, i la manca de terres conreades, ocasionaran que la gent, per manca de grans i per manca de moviment comercial, no tornarà a portar a moldre els grans als molins de Girona fins bastant temps després de la fugida dels francesos.

No es pot culpar al fisc francès de la poca empenta que experimentava la indústria en els anys de dominació, ja que els napoleònides, conscients de la situació econòmica de la ciutat, van suspendre el cobrament del Cadastre industrial i el substituiren per l'impost de Patents, el qual gravava la indústria amb una quantitat molt inferior a la recollida abans de la implantació d'aquest nou

²⁶ A.H.M.G., *Manual d'Acords 1812-13*, 9 de juny.

impost (això succeí a primers del 1811). Malgrat tot, no s'experimentà cap revifalla en la petita indústria gironina, la qual, a la vinguda dels espanyols, serà fidel reflex de l'enfonsament econòmic, demogràfic i comercial esdevingut des de l'inici dels setges.

RAMON ALBERCH I FUGUERAS